

егемен

Азатстан

ЕСІМІ ЕЛГЕ ЕЛЕУЛІ

«Танымдық шығармаларым – өмірімнің бір бөлшегі»

Апыр-ай, ұрыштықтай шыр айналған уақыт мүншалық жүйрік болар ма еді... Бүкіл саналы ғұмырын қазақ баспасөзіне арнаған, «Егемен Қазақстан» газетіндегі шығармашылық белесінің өзі 40 жылға жуық мейталман журналист, халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының лауреаты Жанат Елшібек биыл 70 жасқа толып отыр. Жетпісті кейде «Шерхан Мұртаза ағамыз жет» және «піс» деген екі сөздің қоспасы деп түсіндіріп еді ғой» деп жеңіл әзілге бұра тартқанымызбен, желмаядай желдірте жететін, жемістері белкілдей пісетін жасқа адам баласының ажары таймай, адымы талмай жетугіні өзі Күдайдың берген ерекше сыйындай түйілді екен-ау. Жазушының туған күніне орай біз де мерейтой иесін әңгімеге тартып, қаламгерліктің қыр-сырына қанығып қайттық.

— Жанат Орынбайұлы, қаламгердің ой-толғауы қызыл сөздің қынабына ылғи да сығыла сыйып кете қоюы қиын. Жазушы қауымға сырт көз көбіне «кірпияз, күй таңдағыш, әркімнің өзіне ғана тән жазу машығы бар» деп баға беріп жатады... Ал шабытыңыз келген сәтте өзіңіз қалай жазасыз?

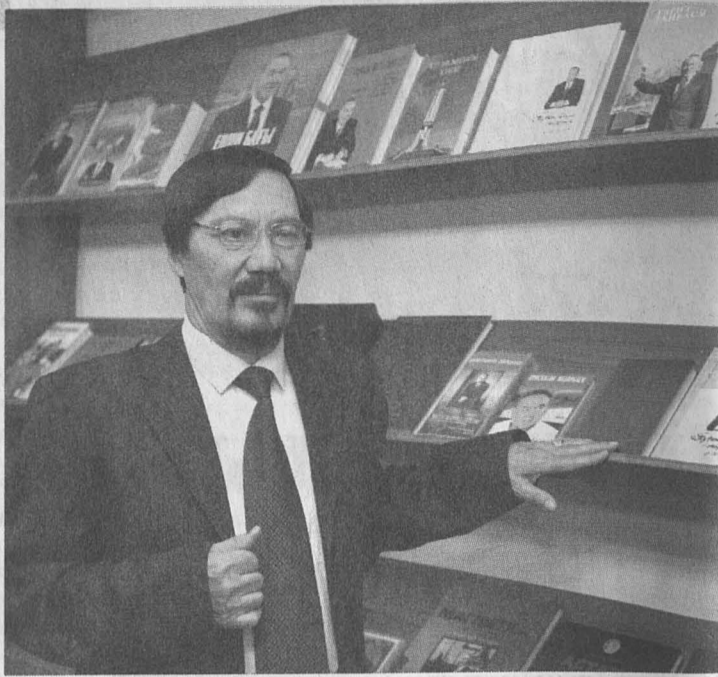
— Бабына келмей іс басталмайды... Сөз балқытып, шер толқитқан кісінің қиял-пырағын қолдап, құлашын кең сермеп жорғалатуы, баптануы, шаттануы қиын-қиын-ақ. Әйтпесі америкалық жазушы Эрнест Хемингуэй өз бойына лайықтап арнайы жасатып алған үстелде түрегеп тұрып жазған. Ал татардың мықты ақыны Мұса Жәлел отты жырларын фашизмнің тас қапас түрмесінде жатып-ақ, тасқын селдей төгіп-төгіп тастағаны тарихтан мәлім. Өзіміздің төл әдебиетіміздегі қаламгерлердің арасында да жазу сәтіндегі қайталанбас қырларымен дараланатын тұлғалар аз емес. Сірә, күміс қанат шағала шабыты шалқар биікке сағматудың, бап күйтеудің әсері мен аңсары сәйгүліктің аламан бәйгенің алдында делебесі қозып, дес бермейтін құйын-күйіне ұқсап кетсе керек-ті. Айтұлы қаламгер Фаби Мүсірепов өз қолымен мұнтаздай етіп ұшталған оншақты қарындашты алма-кезек ауыстырып отырып жазды екен. Сұңғыла суреткер Мұхтар Мағауин белгілі шығармаларын баяғыда антикварға айналған №10 оқушы қаламұшын сия сауытқа малып жазғанын біреу білсе, көбіміз біле бермеуіміз мүмкін-ау. Марқұм Дүкенбай Досжаннның жүз машығы мүлде қызық. Ол өзінің көркем туындыларын кілемнің үстіне етбетінен жата қалып, бұрқыратып төпелеп, төге берген. Сондай-ақ, кейбір жазушылар тек тұн бауласым ғана сырласып, ақ қағазға ой-тұндығын қою қараңғылық құшағында көсіле отырып түсіруді сүйген. Ал мен өз дүниелеріме жұмыстан қолым қалт еткенде, сенбі-жексенбі күндері, көбіне еңбек демалыстарында көңіл бөлім.

— Жазушы Жанат Елшібекті әуелі жұртқа танытқан республикалық басылымдарда жарық көрген мақалалары емес пе еді?

— Иә, журналист пен жазушының өмір көпшіліктің көз алдында өтетіні рас. Күнделікті немен шұғылданып, нені қаузап жазып жүргендікті қалт жібермей қарағалап отыратын олардан сырлы ешқашан жасырып қала алмайсыз. Қолына түскен басылымдағы дүниелеріңді оқып сұрыптайды да жүрегін түбіндегі аңсарлы сезіммен үндесе алатын дүние ұсынса ғана жазғандарыңды жайдары қабылдап, өздері-ақ іздеп тауып оқыған оқырман көбейеді. Әлеуметпен сондай алыс-беріс орнатқан кісі қашанда сол сенім-сертке селкеу тұсірмеуге жатпай-тұрмай тер төгеді... Ашығы айтпаласа, алқымында ақиқат тұншығады, ал бұл тұрғыда журналистиканың қадір-қасиетін көтеру үшін қазір оған жаңаша көзқараспен қарау керек деп есептеймін. Шіркін-ай, сонау 60-жылдары, тіпті беріндегі 80-жылдардың өзінде романтиканы сүйетін жастар ғана жан-жақтан журналист болуды армандап Алматыға ат басын бұратын.

Менің жастық шағымның сол кезеңмен тұспа-тұс келгеніне қуанамын. Журналистері емін-еркін жорғалата жазатын «Лениншіл жас» газетінің қабырғасында он жылға жуық табан аудармай жұмыс істедім. Оқу бітірмей тұрғанымда шығармашылық ортаға қабылдаған тұңғыш редакторым – қазақтың қара сөзіне дес бермеген Шерхан Мұртаза ағаның кәсіби мектебінен өтудін өзі бақыт емес пе? Балапан қанаттардың нағыз бапкері атанған Сейдахмет Бердіқұловтың сырбаздық сырына толы дүниелеріне мектепте оқып жүрген шағымнан қанық болғандықтан, ол кісінің өзімен тырнақалды туындыларымың ұстазы ретінде жоғары бағаладым. Жырма жылдан соң Шер-ағамызбен «СҚ»-да («Егемен Қазақстан») қайта табыстырған тағдырыма мың да бір шүкір. Ал қатарынан үш жыл бойы «құла» түсе жүріп «Егемен Қазақстанға» қызметке қабылдаған Сапар Байжанов ағамыздың кәсіби шеберлікті шыңдаудағы машық-мақамы мүлде бөлек өнеге-тің.

— Күнделікті газеттің қара жұмысымен айналысып жүргенде жазушы шығармашылықтан қол үзін қалады деген пікірді жиі естиміз. Ал сіз осыншама



мол дүниені қай уақытта жүріп жазып үлгергенсіз?

— Баяғыда «Лениншіл жас» газетінде Оралхан Бөкей мен Марат Қабанбайлардың: «Нағыз жазушы болуды армандайтындар ұзақ уақыт босқа газетте отырып қалмауы керек» деп айтқанына қазір ойланп мән берсек, қаламгерлердің бұл қағиданы қайта-қайта елжірей еске салып отыруларында үлкен гәп бар екен. Қайсыбір қаламгердің болсын бүкіл ғұмырын газеттің қара жұмысы жеп қоятыны, таптаурын тіршілікке бой алдыратыны рас-ау. Таза әдеби тіл мен газеттік тілді салыстыруға бола ма? Жоқ-ә, әрине. Сондай ішкі қайшылықтарға қарамастан, ой сарының шаң-тозаңға ұрындырмайтын, Сөз-Ананың ақ сүтіне адалдар қай шығарманы қолға аларда да әркез мейің тілдің мәресіне жете жығылуға тырысып бақтық. Академик Зейнолла Қаболов ағамыздың: «Әдебиет – ардың ісі» қағидасын қалтарыста қалдырмады. Мәселе көп, аз жазғанда емес, әңгіме аз болса да айтқаның аяқсыз қалмай, алтына бағаланып, арманға қанат қақтырса, кеудеге үміт жақтырса, сөз сөлінің құдіреті дегеніңіз міне, сол емес пе?

Әдебиеттің ауыр арбасын мен қалай сүйредім, қай тұста тарықтым, қай құзда жабықтым, мұның бүкіл қыр-сыры жазбаларымың тамырындағы бүлкілден білінеді. Тіпті, әдеби сының өзі шығарманы толықтай зерттеп, талдап тастайды деу қиын. Ол тек туындының көркемдігіне, оқиғаның баяндалуына бойлап, болжамды борышын ақтап шығар-ау, бірақ жазушының соны жазып отырғандағы жүрек қағысын, әрекетті бағысын, уақыттың ағысын айна-қатесіз ашып береді деу қиын. Өйткені, туындының барлық адамның бірдей қабылдауы шарт емес...

— Осы аралықта қанша кітабыңыз жарық көрді?

— Газеттің күнделікті қарбалас шаруасын атқара жүргенде дүниеге келген рухани сандығымыздың түбіндегі «Студенттік меридиандар», «Сен білесің бе?», «Алтын ұя», «Атамекен», «Қарлығаш», «Жоғалған теңіз», «Зерек», «Шағалалар жылай ма осы?», «Мың бір қызық», «Қош бол, теңіз», «Таным», «Уақыт – сынап», «Тағдыр желі», «Сырлы элем», «Түсімде көрген кітап», т.б. публицистикалық, танымдық, көркем-әдеби кітаптарды қосқанда, оқырманға олжа жетерлік.

— Сіздің сөзжұмбақтарыңызды шешу энциклопедиялық білімі бар адамның ғана қолына келеді. Мұнымен қазір де айналасыз ба? Осы кейінгі ұрпақ «Чайворд», «Ребус», «Сканворд» сынды өнер түрлерін біле ме екен?

— Осы уақытқа дейінгі кроссвордтарымыз санасам 2000-нан асып жығылады. Түрлері жиырма шақты. Олар криптограмма, анаграмма, пиктограмма, шарада, стрелкограмма, сөзтізбек, метаграмма сияқты кісінің психологиялық, логикалық ойлау қабілеті мен сана-сезімін ширататын, шырдайтын ой-жұмбақтардан тұрады... Біріншіден, адам өзінің біліктілік деңгейін айқындауға, екіншіден, табандылық пен төзімділікке баулып, мидың бұлшық еттерінің буылып қалмауына қажет құрал. Ұзақ жолға сапарлап шыға қалсаңыз көліктерде, вокзалдарда әлі де кроссворд, сканворд жарияланған газеттерге шұқшиған жолаушыларды кезіктіресіз. Демек, халыққа керек.

— Рас, қазіргі электрониканың күрт дамыған дәуірінде бәрі

баяғы күйінде өзгермей қала береді деу қиын. Екінші екіге көбейткенде қанша болатынын білу үшін ұялы телефонның көмегіне жүгінуге мәжбүр қазіргі ұрпақтың бос уақытын әлеуметтік желі ұрлап жатыр. Дүние жүзінің ғалымдары адамзатқа мұнан келетін сұмдық қауіп-қатерді ескертіп дабыл қағуда-ақ. Уоррен Баффетке ақылды болу үшін не істеу керек деп сұрақ қойғанда, Баффет: «Күніне 500 бет кітап оқу керек», – деген екен. 500 бол-маса да жас жеткіншекке күніне бес бет кітап оқыта алып жүріміз бе? Сол шетеліңізде танымдық кітаптар сериялап шығатын көрінеді. Сонау бір жылдарда «Сен білесің бе?», «Зерек», «Мың бір қызық», «Таным» тәрізді тәрбиелік мәні зор кітаптар мектептің негізгі оқулықтарына қосымша әдебиеттер ретінде пайдаланылатын. Өкінішке қарай, сондағы танымдық дүниелерге ол жақтан селт еткен жан табылмағандықтан, кейін ақыры аяқсыз қалды. Өкінішті, әрине... Танымдық жинақтарымыз мектеп оқушыларының талай рет табаңдарынан тозып іздегенін білемін. Дегенмен де, КСРО-дағы тұңғыш алып сөзжұмбақты құрастырушы, Қазақстандағы ең үлкен сканвордтың авторы ретінде бұларды жәй хобби үшін жасағаным жоқ, өмірімнің бөлшегі, өнерім деп бағаладым.

— Көптеген белгілі тұлғалармен, қаламгерлермен сырлас, қызықтас болдыңыз. Сіздің

“РЕСПУБЛИКАЛЫҚ «ҚАЗАҚСТАН ПИОНЕРІ» ГАЗЕТІНДЕ (ҚАЗІРГІ «ҰЛАН») АЛҒАШҚЫ ХАБАРЫМ ЖАРЫҚ КӨРГЕНДЕ БОЙЫМДЫ АЛАПАТ БІР ҚУАНЫШ КЕРНЕП, ЖҮРЕГІМ ЖАРЫЛА ҚУАНҒАНЫМ-АЙ. АЛТЫНШЫ-ЖЕТІНШІ СЫНЫПТА ОҚИТЫН КЕЗІМ-ТІН. БАР-ЖОҒЫ ОН-АҚ ЖОЛДЫҚ «ПИОНЕРЛЕРГЕ РИЗА» ДЕП АТАЛАТЫН БҰЛА АҚПАРАТ МЕНІҢ СӨБИ КӨҢІЛІМДІ СОЛ ЗАМАТТА-АҚ КӨККЕ ҰШЫРЫП ӘКЕТТІ.

елеулі оқиғаларды қойын дәптеріңізге түртіп жүретініңізді, әріптестеріңізді сондай тамаша сәттерін шетінен шығармашылығыңызға арқау еткеніңізді білеміз. Жалпы, күнделік жазушыңыздың себебі неде?

— Қара сөздің қасиетін қадірлеген жазушы ағайын моғамның тоғайы мен мұң-мұқтажын, өзекшелері өткір ойларын қойын дәптерлеріне жазып қоймаса, көшкен құмның астында қымбат мұралар көмескі тартып қала береді. Менің «Уақыт – сынап» кітабымадағы жазбалар сондай естеліктер негізінде дүниеге келген болатын. Жүрек қылын шертер, сағыныш-мұң сайын даланың сағымдай келбеп санаға қайта оралар шат-шадыман шақтар мен қас-қағымдық үлкенді-кішілі оқиғалар, жалында ұзақ жаңғырар әсерлер хақында ой-тұю қалды заманнан бері келе жатқан ғажайып ғадет. Күнделік өміріңіздің ең маңызды сәттеріңіздің детальдарын жадыңызда жаңғыртады. Кейде бір жыл бұрын дәл осы сәтте, тап сол жерде қандай маңызды оқиға орын алғанын, кіммен әңгімелескеніңізді, бұл күні не жазғаныңды, уақыт дидарын есіңізге түсіре алмай қиналасыз...

Ойдағыны күнделікті қағазға түсіру арқылы адамның жаны рухтанары. Бұл тіршіліктің ұсақ-түйек күйзелісін, теріс эмоциялардан қорғайды. Өмірдегі басты мақсатыңыздан ауытқымауға көмектеседі. Күнделіктем жазушылығыма рухани азық таптым. Өзің куә болған жайттарды

қаз-қалпында баяндап тізу, я бол-маса аптығы басылмай тұрғанда шамырқанған шумак ойларды тау сілеміндей бедерлеу қандай ғажап! Жақұт жыр айтуір бірде ішті жарып шықпай қоймайтыны сияқты ой-тұздық та іңірдің іргесінде іркіліп жата бермейді. Жал-құйрықтай тарап, майдан қыл айырғандай мөнерлеп, бол-маса майдаламай маңғаз мақаммен жетелі сөз бен ардалы ойды алқақотан көпшіліктің алдына жасқандай жайып салу үлкен өнер десек те, алдымен ол – ардың ісі-ау!

— Осы тұста күнделіңізді сондай оқиғаның бір әсерлісін баяндап беруіңіздің орайы келіп тұрған тәрізді-ау?

— «Әр ұжым үшін есте қалар ерекше күн болады. Міне, бүгін сондай маңызды да тарихи күн! 18 маусым 1991 жыл. Газет аты өзгерді. 54 жыл бойы «Социалистік Қазақстан» болып шығып келе жатқан газетіміз «Егеменді Қазақстан» деген жаңа атпен жарық көріп отыр. Өмір-бақи «СҚ»-ның шекасында тұратындай көрінетін девизи – ұран-сөзі «Барлық елдердің тұратындай бірігіңдер!» орнына қорғасыннан құйылған «Егемен болмай – ел болмас!» шақыруы орнады. «Егеменді Қазақстанның» №139 – тұңғыш нөмірінің ұран-сөзі айбарлана айғайлап тұр: «Азаттық. Тендік. Туыстық!» деп жазып қойған естелігіміз көзіме оттай шалынды.

«...Ел еңсесін көтерген демократия дүмпуі 70 жыл бойы партияның қолшоқпары болып келген сықпан «СҚ»-ға да жеткен. Әсіресе, соны сілкініс, бұлғақ мінез газет басына еменнің қарсы біткен иір бұтағындай Шерхан Мұртаза отырған сәттен айрықша байқалды... Шұбарланып кеткен елді мекен, жер-су атаулары жөнінде жүрексіңбей-ақ «Жеріңнің аты – еліңнің хаты» деген айдармен мәселені бүйірден қойды. «Өв», «ев» қамытынан құтқарған да, «Алтын-күмістің үстінде отырсаң да, өз қолың өз аузына жетпейді!» деп дабылдатын да, «Кіші 37» емес пе?» деп бүкіл елді елең еткізген де – өзіміздің Шераған. Газет рейтингін көтерген мұндай материалдарды ондап санауға болады...

Толғағы жеткен проблеманы ұжым назарына алып шыққан бас редакторымыз Шерхан Мұртаза: «Қашанғы «социалистік» болып жүре береміз. Газетіміздің атын өзгертуіміз керек. Кәне, қайсыңызда қандай ой бар? Ортаға салыңыз. Ақылдасайық. Мәселен, мен «Азат Қазақстан» атауын ұсынар едім. Әрине, жүрегім сезеді. Саяси Бюро өткізбейді. Сөйтсе де «Торғайдан қорыққан тары екпейді» демекші...

«Азат Қазақстан». Тамаша екен! Орталық комитетке ұсынып көрейік, – деді тілшілер бөлімінің меңгерушісі Кенесхан Зәкен бөгелместен.

ширығады. Түбі сенен өскенде үлкен жазушы шығады», деп қайрап қойды. Сөйтп, мен анамың осы сөзінен кейін біржола жазуға көштім. Ауылдағы жылт еткен жаңалықты қалт жібермей, кішкентай достарым мен балықшылар өмірінен өздігімше сыр толғап газетке жолдап тұрдым. Ара-тұра мақалаларым жарқ ете қалады. Осы жазбам арқылы танымал адамға айналып кеткендей еңселенемін. Төбем көкке жеткендей мээ боламын. Көп ұзамай балалар басылымында достық тақырыбына арнап жасаған екі ребусым жарық көрді. Содан бергі өмірлік өзегіме айналған танымдық ойындарымның басын біріктірсем, бұлар 4-5 томды қапысыз толтырады екен-ау. «Қазақстан пионері» газетінің шағын кітапханасын жеңіп алдым. Мені бұл жеңісім қанағымды жаза түсуге талпындырды. Енді ойларым түйдектелип мөлтек әңгімелерге, суреттемелерге, очерктер мен этюдтерге айналды. «Лениншіл жас», «Қазақстан мұғалімі», «Жетісу», «Спорт», «Қазақ әдебиеті», «Ара», «Балдырған», «Білім және еңбек», т.б. газет-журналдардан көріне бастадым.

...Ұлан-байтақ даламыздың түкпір-түкпірінен аптасына ондаған хат алатыным. Өзім қатарлы жастардың хаттарына табанда жауап жазып жіберемін. Тіпті олардан хат кешіксе, жабығатын шіркін жастық дәурен-ай десеңші. Көзімнің қарашығындай сақтаған сол хаттарды жинағанымда екі шабадан толды. Кейін Қостанайдан, ауыл шаруашылығы жұмысшылар орталығында жатақхананың жүк қоймасына тапсырып кеткен жерінен сол қазынамды жоғалтып алдым. Бірақ хат кеткенмен, достар қалды. Олардың біразымен студенттік шақты қатар өткізсек, кейбірімен кейін бірге жұмыс істедік. Олар – қарымды қаламгерлер Жақау Дәуренбеков, Ырым Кененбаев, Қайсар Әлім, Дәулет Исабеков, Сәлім Мендібаев, Әнуар Қырбасов, Мінәжидін Сермағамбетов, т.б.

— Кіндік қаныңыз тамған туған аулыңызға ат басын жиі бұрып тұрасыз ба? Бір әсеңгізде: «Жанарымда мөгілдеген суреттер әуезді ән салып тұрғандай» деп суреттегеніңіз есімінде.

— Туып-өскен Қараталым отан да ыстық жаным. «Ұшар басын сендір-сендір таулардан алып, тыпыршыған асаудай ілгері асыққан ақ көбік жалды толқындары сонау қырда шалқыған көгілдір Балқашын құшырлана сүйіп барып тыншыды. Күндіз-күміс, түнде алтын боп ағатын ұлан жолында талайдың шөлін басып, талай жердің нәрін ашып, талай-талай құт-берекелі бөл-белестерді басып өтеді. Қос жағалауын оқалы тондай көмкерген жыныс тоғай, нілдей тұнған көк-жасыл ну мен толқындардың майда лебімен-ақ дір-дір етер балқұрақтардың сибдыры құс базарының думанына ұласып, ғажайып күйге бөлері сөзсіз. Үлкен өмірдің жұлшындай, мәңгі тіршіліктің қан тамырындай тартылған Қараталымның лүпілі мен сынғырлап күлген керім келбетін де жүрек шіркін, жазбай көреді-ау. Иә, мен суретші емеспін. Сөйтсе-дағы қисапсыз бояуға шомылған кіндік қаным тамған туған жерімнің, бұлғақтап өскен, өбектей өнген өлкемнің ажарын сұйылтпай, тамаша картинасын санамда өзімше кескіндеймін» деп толғапшы «Менің Қараталым» әсеменде. Қайда жүрсем де осы сурет көз алдыма тұрады. Көкжиекпен астасқан осы бір әсем картинаға көк майсалы көктемде тап болған шығармын, сірә. Атамекен полотносын сұқтана айшықтауым, көңілімнің көркем күмбіріне бөлеум мұнмен шектелмек емес. Шағаласы шаңқылдаған көгілдір Балқашымың сыңсыған қамысы мен балауса бал құрағы, бүкіл маңайын сырлы үнге бөлеген алуан нақышты бояуы талай әңгімеге арқау етілді.

«Кеудесі Көксу болғанда, Қаратал мынау сағасы. Жетісу деп атаған, Үш Арстың баласы. Маған салсаң, Есеке, Болар деп тұрмын халқымың.

Құт-береке панасыз», – деп көмейіне сөздің балы тұнған Балық биі бабамыз жырға қосқан қасиетті Қараталдың бойында, барақатты Балқаштың жағасында туып-өскен маған да ауалы алтын бесігім анадым асыл, әкемдей асқақ Атамекенім аталмай кеткен туындым жоқ. Ойыма тамызықты мен де өскен ортамның, тамырымнан таптым. Ауылдың жұрлар ауасы мен қауыр бұлағына ем жете ме, шіркін! Сондықтан туған жерге жиі соғамын.

— Әңгімеңізге рахмет. Әңгімелескен Қарашаш ТОҚСАНБАЙ, «Егемен Қазақстан»